

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΚΡΙΤΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

Ανέκδοτο ποίημα
Τάσος Δενέγρης

ΔΟΚΙΜΙΟ

Αλέξης Ζήρας
Δημήτρης Πλατανίτης
Βαγγέλης Χατζηβασίλειου
Anna Zimbone
Τάνια Καφετζάκη
Ελισάβετ Κοτζιά
Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη
Δημ. Ε. Φίλιππης
Eusebi Ayensa Prat
Ιωάννης Κιορίδης
Τρις Βατσέλλα

ΠΟΙΗΣΗ

Γιώργος Μαρχόπουλος
Nelly Sachs
Λάνα Μανδύλα

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Γιούσουφ Ιντρίς

ΚΡΙΤΙΚΗ

Γιάννης Παπακώστας
Ευτυχία-Αλεξάνδρα Λουκίδου
Τιτίκα Δημητρούλια
Γ. Δ. Παγανός
Αλέξης Ζήρας
Άλκηστη Σουλογιάννη
Καίτη Καρπούζα-Dorfmüller
Γιώργος Αράγης
Σταυρούλα Γ. Τσούπρου
Γιώργος Βέης
Γιώργος Βαϊλάκης
Αντώνης Νατζημουσής

«Ιδανικές φωνές κι
αγαπημένες...»

Ανθολόγηση: Γιάννης Βαρβέρης

Α. Παπαδιαμάντης
Γ. Βιζυηνός
Κ. Χατζόπουλος

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ
εταιρία γραμμάτων
επιστημών & τεχνών

του Γιώργου Αράγη

Όπως φαίνεται από τον τίτλο, η μελέτη αυτή πραγματεύεται κείμενα που αναφέρονται στα λογοτεχνικά πράγματα της δεκαετίας του '30. Δεν πραγματεύεται συνεπώς τα ίδια τα λογοτεχνικά έργα της δεκαετίας. Ας σημειωθεί πως, αν και πρόκειται για τη δεκαετία του '30, ο συγγραφέας, για να είναι πληρέστερη η εικόνα του αντικειμένου του, ξεκινάει από τη δεκαετία του '20. Και κάτι ακόμα. Μέσα στο βιβλίο συναντούμε τους όρους «δεκαετία του 1930» και «γενιά του 1930». Οι όροι αυτοί δεν ταυτίζονται: ο πρώτος αφορά απόψεις παλαιότερων και νεότερων διανοητών, που διατυπώ-

θηκαν στο πλαίσιο της δεκαετίας του 1930, ενώ ο δεύτερος ειδικά απόψεις εκπροσώπων της γενιάς του 1930, που διατυπώθηκαν μέσα στο ίδιο χρονικό πλαίσιο.

Το κύριο σώμα του βιβλίου, μετά την «Εισαγωγή», χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος επιγράφεται, «Αναγνώστες και διαμεσολαβητές: 1. Η λογοτεχνία και το κοινό. 2. Η λογοτεχνία στην εκπαίδευση». Το δεύτερο μέρος επιγράφεται «Τα περιοδικά και η κίνηση των ιδεών: 1. Η δεκαετία του 1920. 2. Η περίοδος 1930-1936. 3. Τα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά». Το τρίτο επιγράφεται, «Ελληνικότητα και μοντερνισμός: 1. Η επιθυμία για το μοντέρνο. 2. Το πρόβλημα της ελληνικότητας. 3. Η "ανακάλυψη" του Μακρυγιάννη και ο Περικλής Γιαννόπουλος». Στο τέλος υπάρχει βιβλιογραφία, παράρτημα για βιβλία του μεσοπολέμου και ευρετήριο.

Στο πρώτο μέρος ο συγγραφέας βάζει τα θεμέλια της εργασίας του ξεκινώντας από το αναγνωστικό κοινό της λογοτεχνίας. Ένα κοινό που, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, προτιμάει τα παραλογοτεχνικά έργα παρά τα λογοτεχνικά αξιώσεων. Παλαιότερα προτιμούσε τα ληστρικά μυθιστορήματα, ενώ από τη δεκαετία του 1920 τα αισθηματο-κοινωνικά αναγνώσματα κατά το παράδειγμα του Ξενόπουλου. Ήδη όμως στο μεσοπόλεμο υπάρχει μεγάλο ποσοστό αναλφάβητων και ελλειμματική

αγωγή των εγγράμματων, με συνέπεια, γενικά, το αναγνωστικό κοινό να είναι μικρό και χαμηλής στάθμης. Επιπλέον τα κοινωνικώς υψηλά στρώματα προτιμούν να διαβάσουν ξένη λογοτεχνία. Το πρόβλημα του αναγνωστικού κοινού, συζητιέται επίμονα από τους ανθρώπους της λογοτεχνίας, αλλά στην ουσία πρόκειται για αδιέξοδη κατάσταση. Ο Καγιαλής παρατηρεί πως η συζήτηση που γίνεται τη εποχή αυτή για το αναγνωστικό κοινό, ιδίως τη δεκαετία του 1930, δείχνει, για πρώτη φορά, τη θεμιτή αξίωση των λογοτεχνών να έχουν την λογοτεχνική εργασία ως επαγγελματική δουλειά. Πάντως, αν και η γενιά του '30 φιλοδοξεί να παίξει ηγεμονικό ρόλο, η ανταπόκριση του κοινού, ιδίως απέναντι στις νεοτερικές τάσεις της ποίησης, είναι από ασήμαντη ως ανύπαρκτη. Αυτά ισχύουν για τη φιλελεύθερη αστική λογοτεχνία. Η αριστερή διανόηση αποβλέπει σ' ένα αναγνωστικό κοινό, ιδεολογικά χειραγωγημένο, «πλατιών μαζών», στο οποίο θα παρέχονται έργα όπου θα προέχει το «θέμα» και όχι η «μορφή». Δεν αργεί άλλωστε να έρθει από το βορρά η σοβιετική συνταγή του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού». Σ' αυτές τις αριστερές βλέψεις δίνει την καλύτερη απάντηση η απροσδόκητη παρατήρηση του Βάρναλη: «Εμείς γράφουμε επαναστατικά για να μας διαβάζουν οι αστοί, δεν έχουμε ακόμα την τύχη των σοβιετικών συγγραφέων, που γράφουν για το προλεταριάτο» (σ. 79).

Για το δεύτερο σκέλος του πρώτου μέρους, «Η λογοτεχνία στην εκπαίδευση», δυο λόγια μόνο –έχουμε άλλωστε όλοι οι παλιότεροι αρκετή πικρή πείρα του πράγματος. Η λογοτεχνία στην εκπαίδευση, εκτός από τη σύντομη (1931-1934) φωτεινή μεταρρύθμιση του Κουντουρά, υπήρξε από υποβαθμισμένη ως παραχαραγμένη. Προσαρμοσμένη με ανελαστικό τρόπο στα εθνικιστικά και θρησκευτικά πρόταγματα.

Το δεύτερο μέρος του τόμου αναφέρεται, όπως είπαμε, στον περιοδικό τύπο. Πρώτα στα περιοδικά της δεκαετίας του 1920. Εδώ αξίζει να προσέξει κανείς τα γραφόμενα για το περιοδικό *Μούσα* (1920-1923), ένα περιοδικό που επανδρώνεται από τη γενιά του '20. Μεταξύ άλλων ότι προβάλλονται δυο θέσεις που θα προβληθούν πανομοιότυπα και από τη γενιά του '30. Η μία θέση αφορά το «"συγχρονισμό" της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής με τις ευρωπαϊκές αναζητήσεις» και την «αναγέννηση της λογοτεχνίας μας» (σ. 111). Η άλλη θέση αφορά την ελληνικότητα κατά τρόπο «που θυμίζει τα πολύ μεταγενέστερα επιχειρήματα του Θεοτοκά και του Σεφέρη» (σ. 112). Για να συντομεύω, αναφορικά με την ελληνικότητα, αντιγράφω ένα μικρό μέρος από άρθρο του περιοδικού που παραθέτει ο συγγραφέας: «Κάθε τεχνίτης είναι ελεύθερος να εργαστεί ανεξάρτητα κι όπως μπορεί να του

αρέσει. Αν καταφέρει να παρουσιάσει ένα αληθινό έργο τέχνης, το έργο αυτό θα είναι ελληνικό, γιατί το έκαμε Έλλην τεχνίτης και μόνο γι' αυτό.» (σ. 112). Τη *Μούσα*, συνέχισαν μετά τη διακοπή της τα περιοδικά *Νέα Γράμματα* και *Νέα Τέχνη*. Στο μεταξύ εξακολουθεί να βγαίνει ο παλαμικός *Νουμάς*, ενώ το 1925 κυκλοφορεί το βραχύβιο περιοδικό του Φώτη Κόντογλου *Φιλική Εταιρεία*, και το 1927 η *Νέα Εστία* του Ξενόπουλου (την οποία το 1935 παραδίνει στον γαμπρό του Πέτρο Χάρη). Το 1927 κυκλοφορεί επίσης το ελληνοχριστιανικής απόκλησης περιοδικό του Κωστή Μπαστιά *Ελληνικά Γράμματα*. Από τ' άλλο μέρος έχουμε τα αριστερά περιοδικά *Νέοι Βωμοί*, *Αναγέννηση* και *Επιθεώρηση*. Με τα τελευταία γίνεται η εισβολή των σοσιαλιστικών ιδεών στο χώρο της λογοτεχνίας. Κάτι που θα έχει συνέχεια και στην επόμενη δεκαετία.

Για την «περίοδο 1930-1936», αξίζει να σημειώσουμε την εθνικιστική *Ιδέα* του Σπύρου Μελά, που προσβλέπει προς τη φασιστική Ιταλία. Τα δυο σπουδαία πρωτοποριακά περιοδικά *Κύκλος* του απόστολου Μελαχρινού, (όπου το 1932 έχουμε αφιέρωμα στον Καβάφη και το 1933 στον Σ.Τ. Έλιοτ και, μεταξύ άλλων, μετάφραση ποιήματος του Μπόρχες) και *Μακεδονικές Ημέρες* στη Θεσσαλονίκη, με πολλές μεταφράσεις, πέρα από άλλα, μοντερνιστικής λογοτεχνίας. Από την αριστερή πτέρυγα βγαίνουν οι *Πρωτοπόροι* (1930) και αμέσως μετά οι *Νέοι Πρωτοπόροι* (1931), με σαφώς, συγκριτικά με ό,τι συνέβαινε την προηγούμενη δεκαετία, πιο στενή κομματική χειραγώγηση.

Στα «Χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά», προέχει να σημειωθεί ότι σταματάει η κυκλοφορία των αριστερών περιοδικών κι έτσι κόβεται με το μαχαίρι ο όποιος σχετικός διάλογος μεταξύ αριστερών και φιλελεύθερων ιδεών. Τα σημαντικότερα περιοδικά αυτής της περιόδου είναι το πρωτοποριακό *Το Τρίτο μάτι*, τα *Νεοελληνικά Γράμματα*, με διευθυντή αρχικά τον Κ. Καρθαίο και μετά το Δ. Φωτιάδη και τα *Νέα Γράμματα* με διευθυντή τον Α. Καραντώνη. Από τα δυο τελευταία τα *Νεοελληνικά Γράμματα* συγκεντρώνουν γύρω τους περισσότερο πεζογράφους, ενώ τα *Νέα Γράμματα* πιο πολύ ποιητές. Από τ' άλλο μέρος πιο ανοιχτό σε διαφορετικές απόψεις είναι το πρώτο και πιο κλειστό το δεύτερο που, μεταξύ άλλων, κρατάει σαφώς αρνητική στάση απέναντι στον Καρυωτάκη και διακριτικά αρνητική απέναντι στον Καβάφη. Εκτός από αυτά κυκλοφορεί το μεταξικό περιοδικό *Το Νέον κράτος*, γύρω από το οποίο κινείται ένας μεγάλος αριθμός συγγραφέων, από απλώς ανεκτικοί στο καθεστώς ως συνεργαζόμενοι με αυτό.

Από τα πολλά στοιχεία που δίνει ο συγγραφέας μπορούμε να ξεχωρίσουμε τα ακόλουθα. α) Από τη δεκαετία του '20 εισβάλλουν στα

γράμματα οι σοσιαλιστικές ιδέες. β) Η γενιά του '20 είναι πιο ανοιχτή στις ιδέες και στο διάλογο, τόσο από την πλευρά των φιλελεύθερων διανοητών, όσο και από την πλευρά των αριστερών, ενώ η γενιά του '30 είναι περισσότερο δογματική και από τις δυο πλευρές. γ) Ανάμεσα στους φιλελεύθερους διανοητές και στους αριστερούς, στο διάστημα 1920-1936, έχουμε διαμάχη στο θέμα του δημοτικισμού: και οι μεν και οι δε διεκδικούν το δημοτικισμό για λογαριασμό της δικής τους ιδεολογίας. δ) Στις θεωρητικές συζητήσεις πάνω στα θέματα της λογοτεχνίας, ξεχωρίζει η προσωπικότητα του Τέλλου Άγρα, ιδιαίτερα στη δεκαετία του '30, προτού να έρθει στην επιφάνεια, με το «Διάλογο πάνω στην ποίηση», η παιδεία και ο προχωρημένος προβληματισμός του Σεφέρη. ε) Τα περιοδικά της δεκαετίας του '30 στελεχώνονται σε μεγάλο βαθμό από εκπροσώπους της γενιάς του '20. στ) Η γενιά του '20 στάθηκε πιο δεκτική απέναντι στην καβαφική ποίηση, από ό,τι η γενιά του '30 – με φωτεινές εξαιρέσεις τον Τάκη Παπατσώνη και το Νίκο Καλαμάρη. ζ) Το επεισόδιο Σκαρίμπα του 1947, αποκαλύπτει τον ηθικά διάτρητο ηγεμονισμό της γενιάς του '30. Ο Σκαρίμπας άρχισε να βγάζει το περιοδικό *Νεοελληνικά Σημειώματα*, όπου άνοιξε μέτωπο κατά του κέντρου και υπέρ της πνευματικής επαρχίας. Η προσπάθειά του καταγγέλθηκε με βαρύτατους χαρακτηρισμούς, ακόμα και ως εθνικά επικίνδυνη, από εκπροσώπους της γενιάς του '30 (Μυριβήλης, Π. Χάρης, Καραντώνης, Καραγάτσης), με αποτέλεσμα, με εντολή του υφυπουργού Τύπου και Τουρισμού Θ. Νικουλούδη, να κλείσουν τα *Νεοελληνικά Σημειώματα*. Πάντα αδιόρθωτος ο Σκαρίμπας!

Το τρίτο μέρος του βιβλίου, «Ελληνικότητα και μοντερνισμός», αναφέρεται πρώτα στην «Επιθυμία για το μοντέρνο». Ας σημειωθεί εδώ ότι το τρίτο μέρος έχει να κάνει ουσιαστικά μόνο με τη γενιά του '30.

Λοιπόν, «Η επιθυμία για το μοντέρνο», αφορά αρχικά το συντονισμό με τις ιδέες και τις λογοτεχνικές τάσεις στην Ευρώπη. Το «συνγχρονισμό» με τα ευρωπαϊκά γράμματα, ό,τι δηλαδή είχαν στόχο και οι άνθρωποι του περιοδικού *Μούσα* από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Όμως τώρα, με τη γενιά του '30, ο στόχος αυτός έχει και μια άλλη, πιο φιλόδοξη, πτυχή. Οι φιλοδοξίες της γενιάς του '30 δεν περιορίζονταν στο «συνγχρονισμό» με τα ευρωπαϊκά γράμματα, απώτερος στόχος τους ήταν «η επιθυμία για ενεργό και ισότιμη συμμετοχή στην πνευματική ζωή της Ευρώπης» (σ. 189). Ο Καγιαλής παρατηρεί σχετικά πως, «Η επιθυμία αυτή ασφαλώς δεν ήταν δυνατόν να ευοδωθεί ουσιαστικά, σε συμβολικό επίπεδο, όμως, ικανοποιήθηκε επαρκώς – στα μεταπολεμικά χρόνια – με την ευρεία μετάφραση συγγραφέων της γενιάς σε ευρωπαϊκές γλώσσες και βέβαια με τα δύο Νόμπελ που απέσπασαν μέλη της» (σ. 190). Κι

αυτός ωστόσο ο «συγχρονισμός» δεν στάθηκε πολύ εύκολη δουλειά. Ενώ η ποίηση, με βασικά στελέχη της, συγχρονίστηκε αρκετά με τις ευρωπαϊκές τάσεις (μοντερνισμός, υπερρεαλισμός), η πεζογραφία έμεινε συντηρητική, ακολουθώντας το παράδειγμα της ευρωπαϊκής πεζογραφίας του δέκατου ένατου αιώνα. Οι μοντερνιστικές πραγματώσεις του Σκαρίμπα και της Αξιώτη στάθηκαν, για την κεντρική ομάδα, περιθωριακές, όπως επίσης και των θεσσαλονικιών Ξεφλούδα και Δέλιου. Αξίζει να προσέξει κανείς εδώ ότι ο πιο «επίσημος» κριτικός της γενιάς, ο Αντρέας Καραντώνης, σε όλη τη δεκαετία του 1930, δε είχε εννοήσει καν τη σημασία του όρου «μοντερνισμός», τον οποίο χρησιμοποιούσε με αρνητική σημασία για να αποδώσει μομφή σε ορισμένους συγγραφείς, ακόμα και στον Καρυωτάκη. Θυμίζω πως ο όρος «Γενιά, ή Γενεά, του 1930», οφείλεται στο Γιώργο Θεοτοκά. Ο ίδιος επαίρεται ότι επιδίωξε να κατασχευάσει το «μύθο» της γενιάς αυτής: «Συνειδητά και εκ προθέσεως προσπάθησα από καιρό να δημιουργήσω και να επιβάλω το μύθο του 1930 και τώρα βλέπω ότι κάτι κατόρθωσα.» (σ. 186). Πάντως, σύμφωνα με τον Καγιαλή, «Στις γενικές γραμμές του [...] ο μεσοπολεμικός ελληνικός μοντερνισμός παρουσιάζεται περισσότερο ως πρόσχημα για υπερφιλόδοξες εξαγγελίες και ασταθείς αντιπαράθεσεις παρά ως αντικείμενο παραγωγικού διαλόγου, περισσότερο ως αγώνας για κατοχύρωση παρά ως ριζοσπαστική συγγραφική βούληση, περισσότερο συμβιβαστικός και σοβαροφανής παρά αδιάλλακτος και ασεβής» (σ. 202).

Το δεύτερο σκέλος του τρίτου μέρους πραγματεύεται «Το πρόβλημα της ελληνικότητας». Το πρόβλημα αυτό προέκυψε ως συνέπεια της επαναφοράς της Μεγάλης Ιδέας με διαφορετικό νόημα. Όχι ως γεωγραφικά επεκτατικό στόχο, αλλά ως πολιτισμικό ή πνευματικό πια στόχο. Έτσι επανερχόμαστε από άλλο μονοπάτι στην αισιοδοξία και στις δοξασίες της γενιάς του 1930: στροφή προς τις ρίζες και τις λαϊκές αξίες, πίστη στη φυλετική ανωτερότητα, την παπαρρηγοπουλική ιστορική συνέχεια κ.λπ. Ας σημειωθεί σχετικά ότι τρία τουλάχιστο μέλη της γενιάς του '30, (Θεοτοκάς, Καραντώνης, Ελύτης) είχαν μια μάλλον προσκοπική ιδέα για τη γενιά τους. Ιδέα που δεν απείχε πολύ από τις δοξασίες του μεταξικού καθεστώτος. Ειδικότερα, «οι "νέοι του '30" καλούνται τώρα να επικεντρωθούν στα ερωτήματα περί ιθαγένειας, παράδοσης και εθνικής αυτογνωσίας και να αποδείξουν εμπράκτως την "ελληνική" τους συνείδηση, συμμετέχοντας στη νέα μεγαλοϊδεατική εξόρμηση» (σ. 218). Με συγκεκριμένο ωστόσο τρόπο η γενιά του '30 δεν έδωσε άλλο νόημα στον όρο *ελληνικότητα*, πέρα από το να «συνδέει την ιθαγένεια και τη γνησιότητα της τέχνης με την εμβάθυνση στην ελληνική γεωκλιματική ιδιαιτερότητα και προτείνει την

εθνική αυτογνωσία ως όρο για την ανάπτυξη δυναμικού συναγωνισμού με το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι» (σ. 208). Εντοπίζοντας μάλιστα αυτή τη «γεωπολιτική ιδιαιτερότητα» κυρίως στο νησιωτικό Αιγαίο, μολονότι όταν χρειάστηκε τη συνδρομή του λαϊκού λόγου, την αναζήτησε στα γραφτά ενός ορεσίβιου αγωνιστή του 1821, του Στρατηγού Μακρυγιάννη. Τελικά μπορεί να πει κανείς πως η ελληνικότητα στάθηκε για τη γενιά του '30 ένα θεωρητικό αδιέξοδο ή, αλλιώς, ένα άλυτο πρόβλημα. Και πως η μόνη προσγειωμένη άποψη είναι εκείνη που είχε διατυπωθεί από το περιοδικό *Μούσα* στις αρχές της δεκαετίας του 1920 και την επανέλαβε τώρα στο *Διάλογο* με τον Τσάτσο ο Σεφέρης.

Το τρίτο σκέλος του τρίτου μέρους έχει τίτλο «Η "ανακάλυψη" του Μακρυγιάννη και ο Περικλής Γιαννόπουλος». Πότε «ανακαλύπτεται» η λογοτεχνική υφή του Μακρυγιαννικού έργου; Το 1904 «ο Σ. Σκίπης μιλούσε για τη "χάρη" του κειμένου και αποκαλούσε τον στρατηγό "ποιητή"» (σ. 234). Το 1907 ο Βλαχογιάννης στον «Πρόλογο» των *Απομνημονευμάτων* «σημείωνε ανάμεσα σε άλλα ότι πρόκειται για "εξόχως ποιητικό έργο"» (σ. 235). Το 1911 ο Παλαμάς θεωρεί τα *Απομνημονεύματα* «κειμήλιο της δημοτικής γλώσσας [...] παράδειγμα μιας ασυνείδητης τέχνης φυσικής που δεν της λείπουν οι ομορφιές» (σ. 236). Παρ' όλα αυτά τα *Απομνημονεύματα* εξακολουθούν να θεωρούνται ένα κατεξοχήν αυτοβιογραφικό ιστορικό έργο. Όμως από το 1936 κάτι αλλάζει. Τότε το *Τρίτο Μάτι* δημοσιεύει σε δυο σελίδες του ένα κομμάτι από τα *Απομνημονεύματα*. Τον επόμενο χρόνο, το 1937, ο Σεφέρης, μιλώντας για την «Ελληνική γλώσσα», αποκαλεί σε σημείωσή του το Μακρυγιάννη έναν «από τους μεγαλύτερους πεζογράφους μας των τελευταίων εκατό χρόνων», «αναφερόμενος όμως αποκλειστικά στις υφολογικές αρετές» του έργου του (σ. 236). Το 1938 το περιοδικό *Νεοελληνικά Γράμματα* δημοσιεύει σειρά αποσπασμάτων από τα *Απομνημονεύματα*. Βρισκόμαστε ήδη στη αρχή της λογοτεχνικής σταδιοδρομίας των *Απομνημονευμάτων*. Στο μεταξύ οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι της γενιάς του '30, «αφ' ενός προκειμένου να κατοχυρώσουν την ηγεμονική τους θέση και να αυξήσουν την κοινωνική τους απήχηση, αφ' ετέρου επειδή η μοντέρνα γραφή πρέπει να απαλλαγεί από τις κατηγορίες του ξενότροπου διεθνισμού» «καταθέτουν τις δικές του επεξεργασίες» (σ. 237) πάνω στο θέμα της παράδοσης και της εθνικής ταυτότητας. Κι αυτό εντείνεται ιδιαίτερα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας. Το 1938 το περιοδικό *Νέα Γράμματα* αφιερώνει τριπλό ογκώδες τεύχος στον Περικλή Γιαννόπουλο. Τα όσα υπερβολικά γράφονται σ' αυτό και προπάντων το «φυλετικό παραλήρημα» του Καραντώνη προκαλούν τις αντιδράσεις των Θεοτοκά, Τερζάκη, Καραγάτση,

Φωτιάδη, Χουρμούζιου και *Μακεδονικών Ημερών*. Έτσι ώστε να έχουμε «αναφορές στα *Νέα Γράμματα* ως εταιρεία, όμιλο, κόμμα» (σ. 252) κι ακόμα ως «ομόρρυθμο πνευματική εταιρεία με την επωνυμία "Περικλής Γιαννόπουλος"» (σ. 247). Πάντως πέρα από τις βαριές κουβέντες που ειπώθηκαν σ' αυτόν τον «εμφύλιο», η προβολή του Γιαννόπουλου σχετίζεται έμμεσα με την υπόθεση του Μακρυγιάννη, τα *Απομνημονεύματα* του οποίου θα συζητηθούν ωριμότερα στα μεταπολεμικά χρόνια.

Ο Καγιαλής, στα δύο πρώτα μέρη του βιβλίου του, θεμελιώνει την ερευνητική εργασία του, για την περίοδο που εξετάζει, αναφερόμενος στο αναγνωστικό κοινό της λογοτεχνίας και στα λογοτεχνικά περιοδικά. Τη θεμελιώνει δηλαδή πάνω σε βασικά δεδομένα, σε δυο βάθρα, αυτής της περιόδου. Μια τέτοια δουλειά προϋποθέτει ασφαλώς, από το ένα μέρος, ώριμο προβληματισμό και, από τ' άλλο μέρος, ερευνητικό μόχθο. Παρ' όλη όμως την εξαντλητική ερευνητική δουλειά του συγγραφέα, *Η επιθυμία για το μοντέρνο* θα ήταν δύσκολο να πραγματοποιεί αν δεν είχαν προηγηθεί άλλες βασικές ερευνητικές εργασίες. Εργασίες όπως του Mario Vitti, του Κ.Α. Δημάδη, του Παναγιώτη Μουλά, του Λάμπρου Βαρελά, της Ερευνητικής Ομάδας-Χ.Α. Καραόγλου, του Δημήτρη Τζιόβα, της Χριστίνας Ντουνιά, της Ελισάβετ Κοτζιά και πολλών άλλων. Έτσι δικαιώνεται, τόσο ο μόχθος των άλλων ερευνητών, όσο και ο προσωπικός του συγγραφέα μαζί με τη συνθετική του δεξιότητα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, αν και αντικείμενο της εργασίας του Καγιαλή είναι η δεκαετία και η γενιά του 1930, ξεκινάει την ερευνά του από τη δεκαετία του 1920. Δείχνοντας μ' αυτόν τον τρόπο ότι η μελέτη της δεκαετίας του 1930 προϋποθέτει τη μελέτη της προηγούμενης δεκαετίας της οποίας αποτελεί τη συνέχειά της. Πράγματι η αυτοψία των στοιχείων αποκαλύπτει ότι, πέρα από τα στελέχη της γενιάς του '20 που μετείχαν στην κίνηση των ιδεών κατά τη δεκαετία του '30, ορισμένες βασικές πρωτοβουλίες της γενιάς του '30, είχαν το προηγούμενό τους στη γενιά του '20 («συγχρονισμός» με τις ευρωπαϊκές τάσεις, προβληματισμός στο θέμα της ελληνικότητας, σοσιαλιστικές ιδέες, κ.λπ.) Κι αυτά μέσα στα όρια της συγκεκριμένης μελέτης, γιατί υπάρχουν και πολλά άλλα που προκύπτουν από την πραγμάτευση των λογοτεχνικών κειμένων, κάτι που δεν ανήκει στο πεδίο έρευνας του έργου *Η επιθυμία για το μοντέρνο*. Ας μην ξεχνούμε άλλωστε, αναφορικά με τη σχέση των δύο γενιών, πως ο μοντερνισμός είναι παιδί του συμβολισμού, όπως και ο υπερρεαλισμός είναι παιδί του ρομαντισμού.

Μια από τις αρετές του βιβλίου είναι ότι ο συγγραφέας δεν δογματίζει πάνω στο αντικείμενό του. Δεν ξεκινάει δηλαδή με προσχηματισμένες ιδέες τις οποίες να προσπαθεί μετά να τις στηρίξει επιχειρηματολογικά. Στο *Η επιθυμία για το μοντέρνο* συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: μοναδικός στόχος του συγγραφέα είναι η ενδελεχής έρευνα των πειστηρίων. Έτσι, βάζοντας το δάχτυλο «επί τον τύπον των ήλων», αφήνει την οποιαδήποτε ετυμηγορία στα στοιχεία της έρευνάς του. Και τα στοιχεία λένε πως η γενιά του '30 έχει πολλές οφειλές στις προηγούμενες γενιές και ιδιαίτερα στη γενιά του 1920, αλλά και του 1880. Από τ' άλλο μέρος, σύμφωνα με τους στόχους που έθεσε, η γενιά αυτή έμεινε στα μισά του δρόμου, υιοθετώντας μάλιστα στο τέλος θέσεις που είχε απορρίψει αρχικά «μετά βδελυγμίας». Τέλος υπήρξε μια γενιά που δεν της έλειψαν οι ανεδειγμένες εξαγγελίες και ο καιροσκοπισμός. Συνολικά μπορεί να πει κανείς πως η εργασία του Καγιαλή αποτελεί, εκ των πραγμάτων, μια προσγειωμένη απάντηση στους διάφορους ευφάνταστους που έχουν υποστηρίξει το παρθενογέννητο της γενιάς του '30 και το ανυπέρβλητο μεγαλείο της.

Μια άλλη αρετή του βιβλίου αποτελεί η συνθετική συγκρότησή του. Το καθαυτό κείμενο της εργασίας καλύπτει 228 σελίδες. Αν υπολογιστεί το απέραντο ερευνητικό υλικό που είχε στη διάθεσή του ο συγγραφέας, καταλαβαίνει πως οι 228 σελίδες συνιστούν έργο εξαιρετικής συνθετικής ικανότητας. Να μη θυμίσω εδώ κάτι εργασίες, ιδίως διδακτορικές, που πλησιάζουν τις χίλιες σελίδες και όπου η χύμα ποσότητα αντικαθιστά τη συνθετική δεξιότητα.

Θέλω επίσης να επισημάνω την καθαρότητα του λόγου και το γεγονός ότι ο συγγραφέας αποφεύγει εντελώς τους υψηλούς τόνους και τα ηχηρά λόγια. Έχει πολλά πράγματα να πει και τα λέει με τον πλέον κατανοητό τρόπο. Μολονότι χρησιμοποιεί έναν μακροπερίοδο λόγο, που μοιάζει κάποτε σαν να είναι μετάφραση από ξένη γλώσσα, καταφέρνει τελικά να είναι εξαιρετικά ευκρινής. Βέβαια το να μιλάει κανείς για σαφήνεια σε μια τέτοια εργασία συνιστά πρωτοβάθμια διάκριση. Έλα όμως που στον τόπο μας τα μπερδεμένα ηχηρά λόγια μας τη δίνουν καθημερινά στο κούτελο;

(μολι)